

KÖRÖSÉNYI ANDRÁS

## A fogalomhasználat állatorvosi lova

Csizmadia Ervin *Pártok és agytrösztök* című cikkéről

Igen megtisztelő a *Politikatudományi Szemle* felkérése, amelyben hozzájárulásra invitált Csizmadia Ervin a „Pártok és agytrösztök” című, a folyóirat 1998. évi 4. számában közölt cikkében kifejtettekhez – ennek igyekszem eleget tenni az alábbiakban. A vitára bocsátott írás sok szempontból elemezhető. Egyetlen egy vonatkozásával szeretnék foglalkozni: a think-tank (agytröszt) fogalomhasználatával.

Csizmadia Ervin cikkének újdonsága és erénye, hogy bevezeti és alkalmazni próbálja az agytrösztök fogalmát a magyar politika szereplőinek világában. Ez a törekvés nagyra értékelhető, hiszen fontos, hogy a politikatudomány minél differenciáltabb képet tudjon adni a politikai szereplők világáról; hogy a pártok és a szavazók közti széles zónán belül minél több szereplőt tudjunk értelmezni, fogalmilag megragadni és társadalomtudományi eszközökkel is vizsgálni. A pártok mellett eddig az érdekszervezetek, a mozgalmak, az értelmiség, valamint a sajtó álltak a politikai és a szakmai érdeklődés középpontjában, mint a közvélemény- és politikaformálás eszközei, illetve szereplői. Csizmadia Ervin a think-tank szervezetekre irányítja a figyelmet, amelyek fogalmilag elkülöníthetők a többi szereplőtől, jelen vannak a magyar politikai palettán, és döntően befolyásolták az 1998-as parlamenti választások kimenetelét. Azt a hipotézist fejt ki és próbálja igazolni, hogy „a magyarországi választások kimenetelében kulcsszerepet játszottak a politikai agytrösztök, pontosabban az agytrösztök kimutatható koncentrációja a jobbközép pártok holdudvarában” (5–6. old.).

Csizmadia meghatározása szerint (6–7. old.) az agytrösztök olyan politikaformáló ágensek, amelyek: (1) informális politikaformáló szerepet játszanak; (2) megkülönböztethetők a többi informális hatalmi potenciállal bíró szereplőtől; (3) intellektuálisan függetlenek; (4) a soktémájúság és az interdiszciplinaritás jellemző rájuk; (5) sajátosságuk

a tudományos produktumok közfogyasztásra való alkalmassá tétele. E fogalmi bevezető után a szerző az angolszász szakirodalom alapján röviden áttekinti az agytrösztök kialakulását az Egyesült Államokban és Angliában, tárgyalja a politikai pártok körüli agytrösztök funkcióit, majd cikkének második felében a think-tank-fogalmat kísérel meg alkalmazni a magyarországi politikai folyamatok és szereplők világában. Megítélésem szerint a szerző ez utóbbi törekvése nem volt sikeres, aminek okát elsősorban a fogalomhasználat hiányosságaiban látom. Erről lesz szó az alábbiakban.

Csizmadia cikkének gondolatmenete a magyar politikára térve sajátos fordulatot vesz, elkanyarodik, sőt szembekerül a cikkének első részében kifejtettekkel. Míg ott egy analitikus definíciót adott a think-tank-szféra meghatározására, cikkének második, Magyarországgal foglalkozó részében a „szervezeti öndefiníció” vagy „szerepfelfogás” kritériumát állítja fel az agytrösztök meghatározására. Az addig megalkotott fogalmi apparátust sutba dobva különösebb magyarázat nélkül kijelenti, hogy a „magyar helyzet sajátosságaiból következően think-tank-szervezeteknek azokat minősíthetjük, amelyek vállalják, elfogadják ezt a szerepet” (15. old.). A magyar politikai kultúra sajátosságaihoz igazodva ugyanis nincsenek igazi, szerepüket nyíltan vállaló think-tank-szervezetek – írja –, csak *kvázi*-think-tank szerepet játszó intézmények vannak; azaz egy rejtett agytröszt-szféra, egy *rejtett* politikatámogató hálózat.<sup>1</sup> A szerző ezzel tulajdonképpen elveti a cikkének elején megfogalmazott tézisét a hazai agytrösztöknek a választásokat eldöntő szerepéről anélkül, hogy erre egyáltalán reflektálna: cikkét változtatlanul úgy folytatja, mintha fejtegetései eredeti tézisét igazolnák.<sup>2</sup>

A szerző tehát meg sem kísérelte, hogy az általa adott agytröszt-definíció alapján a szóba jövő aktorok valamilyen körét megvizsgálja. Semmilyen tudományos módszert nem alkalmaz tézisének ellenőrzésére, ami azt igazolná (vagy cáfolná). (De nem teszi ezt meg a sokat hivatkozott Századvég esetében sem...) <sup>3</sup> Ha a nemzetközi szakirodalom alapján alkotott agytröszt-definíció elfogadható – márpedig a szerző saját definíciójáról van szó<sup>4</sup>, amelyet továbbra sem vetett el –, akkor ennek alapján a think-tank-szervezetek megkülönböztethetők a többi informális hatalmi potenciállal bíró szereplőtől. Csizmadia írásának a magyarországi think-tank-szervezetek szerepével foglalkozó részében éppen e definíció alkalmazásával mutathatná meg, hogy a politika- és közvéleményformálás számos ágense közül hogyan, miként emelkednek ki Magyarországon a think-tank-szervezetek mint a politikai közvéleményt befolyásoló szereplők; egyáltalán, miként határolhatók el a többi szereplőtől; miként koncentrálnak a FIDESZ körül (amint azt feltételezte); miként gyakoroltak döntő befolyást a választások kimenetelére.

A hiányolt elemzés persze azzal az eredménnyel is járhatott volna, hogy Magyarországon nem jöttek létre a think-tank-szervezet fogalmának megfelelő, illetve azok funkcióit betöltő szervezetek. Csizmadia helyett, egyszerű állításként fogalmazza ezt meg, s vezeti be – a magyar sajátosságokra hivatkozva – a hiányzó think-tank-szféra helyett a *kvázi*-agytrösztök fogalmát, s ezzel saját maga cáfolja cikkének fő tézisét, hogy

„a magyarországi választások kimenetelében kulcsszerepet játszottak a politikai agytrösztök...” (5–6. old.).

A kvázi-agytrösztök fogalmának bevezetésével Csizmadia saját koncepciója alól húzta ki a talajt. Hiszen ez a fogalom már semmilyen analitikus értékkel nem bír, nem jelent önálló fogalmat. A think-tank-fogalom itt már teljesen feloldódik a politika- és közvélemény-formáló politikai szereplők diffúz világában. Demokratikus ellenzék, Demokratikus Charta, Polgári Demokraták Társasága, Professzorok Batthyány Köre, Magyar Polgári Együttműködés, valamint egyéb értelmiségi és politikai csoportosulások, mozgalmak, alapítványok, publicisták, a pártok háttérintézményeihez, illetve holdudvarához tartozó alakulatok színes világa – Csizmadia szótárában mindez kvázi-think-tank-szféra része<sup>5</sup>. Ezzel azonban megszűnt a megkülönböztethetőség a többi informális hatalmi potenciállal bíró szereplőtől, ami a think-tank-fogalom bevezetésének az értelmét a politikatudomány számára megadta volna, és ami a szerzőnek ambíciója volt. Csizmadia cikkében a FIDESZ-MPP holdudvarának szereplői, háttérszervezetei mind agytrösztté vagy kvázi-agytrösztté váltak, amivel a fogalom elveszítette analitikus értékét, önálló magyarázó szerepét.<sup>6</sup>

A kvázi-agytröszt ilyen módon alkalmazott fogalma azonban, amellet hogy nincs politikatudományi értéke, félrevezető is. Hiszen mindezek a Csizmadia által felsorolt értelmiségi politikai szervezetek, csoportok szerepet játszhattak ugyan a politikai napirend formálásában, miként számtalan más politikai szereplők, de tudhatjuk róluk, hogy – ellentétben például az alkalmazott kutatásokat végző intézetekkel –, nem végeznek multidiszciplináris kutatásokat, sőt, semmilyen kutatásokat, és nem foglalkoznak tudományos produktumok közzéadására való alkalmasság tételével; azaz a Csizmadia által adott definíció szerint semmi közülük nincs a think-tank-szervezetekhez. De ugyanígy nem tekinthető think-tank-szervezetnek ennek alapján a *Think-tank szervezetek a kormányzásban* című külön pontban tárgyalt (23. old.) MeH stratégiai elemző osztálya, hiszen nem teljesül a definíció öt pontjából legalább három: a (szellemi) függetlenség, a politikaformáló szerep informális volta, és a más szereplőktől való megkülönböztethetőség kritériuma. Ez esetben ugyanis formális szervezetről van szó, amely a kormányzati apparátus része, és analitikusan nehezen megkülönböztethető az apparátus más egységeitől.

A (kvázi) think-tank fogalomnak a politikai szereplők világába való teljes feloldódását mutatja a FIDESZ think-tank szervezetek funkciója című rész is (21–23. old.). A felsorolt hat funkció alatt vagy háttérszervezeteket tárgyal (pl. a 6. pontban), vagy kifejezetten a formális parlamenti politika világának olyan ügyeit – a Tocsik-ügy nyilvánosságra hozása, a földtörvény parlamenti vitája –, amelyek politikai szereplőkhöz, parlamenti képviselők tevékenységéhez kapcsolódnak (1–3. pontok). Úgy vélem, a Tocsik-üggyel a szerző rossz példát választott arra, hogy igazolja a FIDESZ-agytrösztök szerepét a politikai napirend formálásában. Azaz: az agytrösztöket itt sem sikerült elválasztani a politikaformálás más szereplőitől.

Összegezve véleményemet: Csizmadia írásával nem az a fő probléma, hogy túldimenzionálja a Századvég és a felsorolt néhány FIDESZ körüli szereplő jelentőségét a politikai közvélemény és napirend formálásában és a FIDESZ–MPP választási győzelmében.<sup>7</sup> Tézisének és lendületes gondolatmenetének lehet publicisztikai meggyőző ereje. A gyengeséget inkább abban látom, hogy nem sikerült azt a politikatudományi eszköztárat megtalálnia, amellyel cikkének bevezetőjében felállított tézise (5–6. old.) értelmezhetővé és igazolhatóvá válna; nem sikerült a magyarországi agytrösztöket önállóan, a politikaformálás más szereplőitől elválasztva megragadni (vagy éppen megcáfolni létüket). A szerző fogalmilag következtelen, semmilyen módszertani eszközt nem próbált meg alkalmazni az írása elején megfogalmazott igen markáns tézisének alátámasztására, vagy csak akár annak bemutatására, hogy ez az igazolási lehetőség fennáll. Ezen hiányosságok miatt – ellentétben a *Politikatudományi Szemle* igen tisztelt szerkesztőjével – úgy vélem, hogy a Csizmadia írásában megfogalmazott tézis szakmailag komolyan *nem* vitatható. A szerző kutatási törekvései tiszteletreméltóak; mégis tanácsosabb lett volna írásának egy későbbi, kiérleltebb formában való közreadása.

## JEGYZETEK

- <sup>1</sup> Az egyetlen kivétel a *Századvég* – írja Csizmadia –, amely a szegénylős konkurensokkal szemben 1994–1998 között egyedül vállalta és építette ki tudatosan az agytröszt szerepét...
- <sup>2</sup> Csizmadiával ellentétben úgy vélem, hogy (1) ebből a magyar politikai kultúrára vonatkozó állításból (akár helyes, akár nem) semmilyen következtetést nem vonhatunk le a korábban adott think-tank-fogalom helyességére, alkalmazhatóságára. (2) Ez nem indokolja továbbá az írása első felében részletesen kimunkált think-tank-fogalom elvetését. (Abból, hogy valamely intézmény, vagy egyik vezetője azt hirdeti magáról, hogy „think-tank”, természetesen nem következik, hogy valóban az. De az sem, hogy ne lenne több think-tank-szervezet, olyan, amely nem tekinteli feladatának saját agytröszt szerepének propagálását. Ha helytálló Csizmadia alapdefiníciója, akkor nem lehet a think-tank intézmény kritériuma az, hogy az illető intézmény logóján szerepel „agytröszt vagyunk” felirat....) (3) A „szervezeti öndefiníció” vagy „szerepfelfogás” kritériumának alkalmazása a think-tank-szervezetekre önmagában is problematikus; szerepfelfogása ugyanis személyeknek lehet, nem pedig szervezeteknek, intézményeknek (így természetesen a cikk középpontjába állított Századvég Politikai Iskolának sem, legfeljebb vezetőjének vagy alkalmazottainak). (4) Ha a szervezeti öndefiníció szükséges eleme egy think-tank-fogalomnak, akkor az hiányzik a cikkének elején adott definícióból.
- <sup>3</sup> Cikkének második felében Csizmadia azonban csak azt mutatja be, hogy a FIDESZ körül, illetve holdudvarában *is* voltak, létrejöttek különböző politikai szereplők, illetve azt, hogy a FIDESZ tudatosan törekedett ilyenek létrehozására. Azt, hogy más pártok körül ilyen háttérintézmények ne lettek volna, vagy azok kisebb közvélemény-formáló hatást fejtettek volna ki, mint a FIDESZ körüliek, a szerző meg sem kísérli igazolni – holott kiinduló tézisének igazolásához ez is szükséges lenne.
- <sup>4</sup> Nem teljesen világos az adott definíció néhány pontja. Homályos marad például a (1) formális/informális fogalom pár: Hiszen igaz ugyan, hogy az agytrösztök informálisan részei a politikai döntéshozatalnak, ugyanakkor az amerikai és a brit példákban formális intézményekről, általában alkalmazott tudományos területeken működő intézetekről van szó, amelyek rendszeresen közzéteszik kutatási eredményeiket. Magyarországon is

rengeteg ilyen intézmény működik, amelyek azonban kívül maradtak a szerző látóterén. Nem teljesen világos, mit jelent a (4) soktémájúság és a multidiszciplinaritás. Hiszen még a legnagyobb amerikai intézeteknek is van valamilyen profilja. A cikkben sokat emlegetett Századvég think-tank-tevékenységéből kettő került „közfogyasztásra”; az egyik a TÁRKI közvélemény-kutatásai adatainak elemzése, a másik a „Kormányzás 2000” kutatás, ami lényegében a központi közigazgatás politikai irányításának feltételeivel foglalkozott. Ha csak ennyit jelent a multidiszciplinaritás, akkor joggal várható, hogy az összes, a politikai- és közvélemény-formálásban szerepet játszó alkalmazott társadalomtudományi kutatóintézet a vizsgálati körbe kerüljön. Értelmezésre szorulna az (3) intellektuális függetlenség is. Végül, véleményem szerint a (2) megkülönböztethetőség kritériuma nem a fogalomalkotás-definiálás része, hanem a sikeres definiálás eredménye lehet. Mindezek csak apróságok, amelyek a fogalomnak az elemzésben való alkalmazása során tisztázódhatnak. Erre azonban sajnos a cikk további részeiben sem került sor.

<sup>5</sup> Csizmadia nagy teret szentel annak, hogy leírja, a FIDESZ-MPP miként próbálta háttérintézményeit kiépíteni, illetve miként jöttek létre a FIDESZ körüli kvázi-think-tank szervezetek (Csizmadia 1998, 18–25). Eltekint azonban más pártok hasonló stratégiájának leírásától, és így attól is, hogy ezeket bármilyen módon összehasonlítsa, ami nélkül cikkének tézise nem értékelhető.

<sup>6</sup> Egyébként úgy vélem, hogy a Csizmadia cikkének elején adott think-tank fogalommal megközelíthető – azaz informális politikaformáló szerepet játszó, intellektuálisan független, más informális hatalmi potenciállal bíró ágensektől megkülönböztethető, soktémájú, és tudományos produktumok közfogyasztásra való alkalmassá tételére törekvő – szereplők akadhatnak Magyarországon is; legalábbis amelyek ilyen vizsgálati körbe bevonzhatók. Szép számmal működnek például alkalmazott társadalomtudományi kutatókat végző kutatóhelyek, intézetek (amelyek körében az amerikai és brit agytrösztök is megtalálhatóak); a közvéleményt és a döntéshozókat rendszeres havi, negyedévi, illetve éves „jelentésekkel” bombázó gazdaságkutatók, közvélemény-kutatók, a nyilvánosság előtt is megjelenő jog- és társadalomkutatók stb., akiknek vezető személyiségei heti rendszerességgel írnak cikkeket, vagy nyilatkoznak a sajtónak, tv-társaságoknak vagy rádióállomásoknak. Közülük sokan formálisan vagy informálisan ott ülnek a pártok, a kormány, vagy az egyes minisztériumok tanácsadó testületeiben. Csizmadia egyedüli valódi agytrösztként emelte ki a Századvég Politikai Iskolát. De hol maradt az elemzési körből például a Privatizációs (ma: Növekedés-) Kutató Intézet (kutatói komoly szerepet játszottak a FIDESZ-MPP 1998-as választási programjának elkészítésében); a Pénzügykutató Intézet (és közvélemény-formáló személyiségei, mint Lengyel László, vagy Petshnig Mária Zita); a Gazdaságkutató Intézet (Vértes András); a KOPINT (Köves András, Obláth Gábor); a Világ gazdasági Kutató Intézet (Inotai András); a TÁRKI; a COLPI (Halmai Gábor, Szikinger István); a Medián; a Gallup vagy a Szonda-Ipsos. Ezek személyzetben, kutatói kapacitásában, költségvetésben, a nyilvánosság előtt való megjelenésben egyaránt felveszik a versenyt a Századvéggel, sőt, megelőzik. És akkor még nem említettük a pártok belső kutatócsoportjait, szakértőapparátusait, amelyek persze a nyilvánosság előtt csak ritkán szerepelnek, mint például a Politikai Tanulmányok Intézetét, s a pártok körüli, illetve holdudvarukhoz tartozó egyéb háttérintézmények széles körét... Ha ezeket kizárjuk a szereplők számba vehető köréből, akkor persze könnyen juthatunk a szerző következtetésére, hogy csak és csakis a Századvég létezett... A Századvég kivételes jelentőségét, ha ez egyáltalán tény, a többi hasonló intézménnyel való összehasonlításban lehetett volna kimutatni.

<sup>7</sup> Csizmadia túl sokat épített a Századvégre, pontosabban a Századvég Politikai Iskolára. Nem világos, miért éppen ez utóbbira, hiszen a politika- és közvélemény-formálásban nem a Századvég Politikai Iskola jelent meg. A Századvég Politikai Iskola – tudomásom szerint – a BKE posztgraduális szakjaként működik, s ennyiben nem különbözik a legáltalább féltucat politikai jellegű képzést nyújtó felsőoktatási szaktól, intézménytől (Csizmadia ezzel szemben párt-kaderképzőként mutatja be. Ha ez így van, akkor viszont minden különbözik a Barankovics Akadémiától, vagy az SZDSZ Liberális Akadémiájától...). A sajtóban – a *Magyar Hírlapban* – nem a Századvég Politikai Iskola, hanem a Szá-

zadvég Politikai Elemzések Központja jelent meg, a TÁRKI adatfelvételeinek az elemzésével; éppúgy, miként a *Magyar Nemzet*ben a Gallup, a *Népszabadság*ban a Szonda-Ipsos, vagy a *HVG*-ben a Medián, de a *Népszavának* is megvolt a maga közvélemény-kutató intézete, amellyel szerződést kötött, és amelynek elemzéseit rendszeresen közölte. (A Századvég által készített havi *Politikai Barométer* pedig bárki által megrendelhető kiadvány.) A Századvég név alatt futó dolgokból egyedül a FIDESZ-megrendelésre végzett „Kormányzás 2000” című kutatás volt agytröszt jellegű és pártspecifikus; néhány részlete a *Magyar Nemzet*ben is megjelent. Csizmadia hivatkozik (22. old.) e kutatás terjedelmes zárótanulmányára (ezt egyébként sosem tették közzé), amit a párt az államigazgatás átalakítása alapidokumentumának tekintett. Ez utóbbi természetesen lehetséges. Mégis igen soványnak tűnik ahhoz, hogy igazolja Csizmadia tételét a Századvég kivételes szerepéről, az agytrösztök FIDESZ körüli koncentrálódásáról, valamint arról, hogy mindezek kulcsszerepet játszottak az 1998-as parlamenti választások kimenetelében.